

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj X.

V sredo 16. junia (ranoletna) 1852.

List 48.

Nanos.

V sred med Pivko in Ipavo
Kvišk dviguje se Nanós
Z jézerletno sivo glavo;
Domovine je ponós!

Ogleduje Kras, Ipave
Dol, kjer Krajne kinč leži,
Pivke travnike, dobrave,
Se nad Krasam — mil' solzí.

Tukej gor nad stermo steno
Svet Jeronim se časti,
Serce tukej oživljeno
V bližnje gor nebó duhti.

Gor v cerkvici priprosti
U zavetji svetnih zmot
Napoji se duh kreposti
Skor ne more proč od tod!

Vse krog cerkve je samotno,
Vse je tiho, vse mertvó,
Ni je ptice, vse tihotno
Kliče dušo u nebó.

Romarjev nebrojna čeda
Vsacih Binkštih drugi dan
Tú se zbira, k nebu gleda,
Da hladí se dušnih ran.

Sledni zvé u tej tihoti,
Da nebeški tú je kraj,
Da prijetno je v samoti,
Da samota duš je — raj!

J. H.

Ruprehtovo novo zdravilo
zoper čerm ali vrančni prisad (Milzbrand),
in povabilo zdravnikom in kmetovavcam: naj
ga poskusijo in skušnje razglasijo.

Dr. Rupreht, zdravnik v Hellstädt-u, je iznajdel zdravilo, katero kot gotovo pomoč hvali zoper tisto živinsko bolezen, ki je pod imenam čerma ali vrančniga prisada (Milzbrand, Anthrax) kot ena nar hujših bolezin sploh znana. — Naglo večidel umori živinčeta, ktere je napadla.

Dr. Rupreht je ponudil Saksonski vladi to zdravilo v poskušnje, in ako se po skušnjah poterdi, naj mu podelí darilo za važno najdbo. Ker pa je vlada rekla, da nima dostojne priložnosti hvaljeniga zdravila obilo poskusiti, se oberne dr. Rupreht sedaj na vse zdravnike in kmetovavce: naj ga poskusijo in potem rečejo, ali je najdba darila vredna ali ne.

Vredništvo živinozdravniškiga časnika „Repertorium der Thierheilkunde, herausgegeben von Prof. E. Hering“, pozna je veliko dobroto gotoviga zdravila zoper hudo in nevarno bolezen, razglasi Ruprehtovo zdravilo, katero zabrani čerm

in tudi začetiga ozdravi, kakor mnogo skušinj poterdi, ki ne morejo prehvaliti čudovite moči Ruprehtoviga zdravila.

Ker v imenovanim časniku tudi glavno vodstvo kmetijske družbe v Bedri prosi: naj bi se povsod razglasilo imenitno zdravilo in zdravniki in kmetovavci povabili, ga poskusiti, ga podamo tudi našim zdravnikom in umnim kmetovavcam z živo prošnjo: naj ga natanjko poskusijo in izid svojih skušinj nam potem naznanijo.

Ker veljá tukaj zdravilo zoper eno nar hujših živinskih bolezin in nadlogiznaji: se moramo te reči pridno lotiti.

To Ruprehtovo zdravilo se imenuje po latinskem lekarskim jeziku

liquor ammonii coccionellinus, po našim košenilni salmiakovec. Napravi se pa takole: v 1 libro (funt) apotekarskiga salmiakovca (Salmiakgeist) se dene 1 lot v štopo zmlete košenilie *); ta zmes naj stoji v dobro zamašeni steklenici skozi 24 ur, potem naj se precedí **).

Ko je živina že za čermam bolna (dajenja jesti, ob mleko pride, se trese, omotična semtertje omahuje, naglo in tesko diha, žilja hitro bije, kri od nje gré itd.) naj se dá tega košenilniga salmiakovca:

teletu po različni starosti do eniga leta 5, 10 ali 20 kaplic, mlajim govedam od 1 do 3 let 20, 30 do 60 kaplic, kravi 40 do 80 kaplic, volu ali biku 60, 80 do 100 kaplic — v 2 ali 3 kozarčkih merzle vode, ki se z imenovanimi kaplicami salmiakovca zmeša in iz steklenice živini v gobec vlije. Ako se živini ne da noter vlti, naj se imenovane kaplice salmiakovca z nekoliko režene moke in vode, kakor v testo, zmešajo in živini na jezik spravijo, da ga požrè.

Ponavlja se pa to zdravilo vsakih 5 ali 10 minut skozi eno ali dvě uri, dokler bolezin ne odjenja; poglavitno znamenje, da bolezin odjenja, je: da žilajenja hitra biti, da živina se bolj zdrami itd. Večidel začne bolezin odjenjevati, ko se ji je 3krat ali k večimu 6krat imenovano zdravilo podalo; večidel je že s tem bolezin premagana.

*) Košenilia (Cochenille) je majhna živalica, ktera posušena posebno lepo in drago rudečo farbo dá.

*) Apotekarju naj se poda sledeči predpis, kakor ga je dr. Rupreht sam zapisal: »Ein Pfund des offic. Liquor Ammonii caustici (Salmiakgeist) wird mit einem Loth gepulverter Cochenille vermischt, 24 Stunden in einer verschlossenen Flasche hingestellt, und dann die Flüssigkeit filtrirt«. V vsaki apoteki se ta lek po naročilu dobí in ni drag; v Ljubljani veljajo (na priliko v apoteki gosp. Rama-a na velikim tergu blizu mestne hiše) 4 loti košenilniga salmiakovca 20 krajc. Z 4 loti se pa dá že veliko ozdravljati.

Vred.

Potem se da omenjeno zdravilo še nekaterekrat, tode le bolj poredkoma: vsake 3 ali 4 ure, in med tem se pazi na živino, kako ji je.

Ako jo utegne boleznin vnovič napasti, kar se večidel v 8 ali 12 urah primeri, se ji spet daje zdravilo, kakor se ji je dajalo v začetku, dokler boleznin ne prejenja.

Malokterikrat se zgodi, da se boleznin trikrat pohujša; če se to ni v 24 urah zgodilo, je veselo znamenje, da je boleznin zaterta. Vunder se da zdravilo živini prvi dan potem, ko ji je odleglo, še trikrat, — drugi dan dvakrat, in tretji dan enkrat — in svesti si zamoremo potem biti, da je konec boleznin. Je pa boleznin posebno huda, živina mlada, dobro rejena in kervnata, ali kjer se ta boleznin večkrat in silo nagla prikaže, ali če živina kri šči ali kervavo blato od nje gré, je treba imenovaniga zdravila v začetku več dati, namreč pervikrat ali tudi drugikrat po 2 kvinteljca na poliču vode; — zraven tega je treba živino vsake pol ure brizglati (kliširati) z merzlo vodo, kateri se po velikosti in starosti ali 2 kvinteljca ali 1 kvintelj ali pol kvinteljca košenilniga salmiakovca pridene.

Navadno se tudi živina po križu in krog lakotnic s čistim salmiakovcam namaže, ali pa tudiz merzlo vodo po životu politi dal in potem s slamo dergniti in odeti.

Hudo bolna živina tako nič ne jé; če pa jé, naj se ji da zrezaniga korenja, ali ogeršičnih preš (pèrge) ali dobriga sena z vodo. Strada naj živina ne, ako se ji poljubi kaj jesti.

Če živino pri ti boleznin napenja, naj se ji nikar ne dajejo navadne soli, tudi naj se ji nikar je puša — ampak naj se ravna, kakor je bilo gor nečeno. Ruprehtovo zdravilo tudi pomaga, če re napenjanje le navadno napenjanje in ne čerm.

So se čermaste otekljine ali bule po životu prikazale, naj se namažejo večkrat s salmiakovcam; noter naj se pa živini daje, kakor scer, košenilni salmiakovec.

Prihaja otekljina zmiraj večí, naj se varno prereže, in rana potem pridno s salmiakovcam spira.

(Konec sledí.)

Drobtinice za kratki čas.

(*Bistroumni sodnik.*) Nek mladeneč dá odhajaje na ptuje stricu mošnjo denarjev spraviti. Povernivši se čez nekoliko let prosi strica, da bi mu hotel denarje nazaj dati. Ali ljubeznivi stric mu jih utají. Sinovec gré strica tožit. Ali starec tudi sodniku tají, rekoč, da si je malopridni fantalin to le zmislil, se tako denarja zadobaviti, ki mu ga je treba, da bi začel na svojo roko delati.

Ker pa mladeneč neprenehoma svojo terdi, stric pa tudi svojo, vpraša sodnik mladence: „Nimaš li nobene priče?“

Mladeneč: „Nimam“.

Sodnik: „Kje si mu pa denarje izročil?“

Mladeneč: „Pod nekim drevesom:“

Sodnik: Pojdi tedaj po drevó, naj pride pričat; reci, da sim jaz velel.

Mladeneč: „Žlahtni gospod“ ne zamerite, kako bo prišlo drevó pričat?“

Sodnik: Le pojdi in reci, da mora priti, da sim jaz, sodnik, zapovedal“.

Mladeneč, ako tudi prepričan, da je to nemogoče, se odpravi do drevesa.

Kmalopotem vpraša sodnik starca nanagloma: „Ali je sinovec zdaj že pri tistem drevesu“. — „O, še ne“, odgovori starec, ter se sodniku skrivaje posmehuje.

Ko mladeneč klavern nazaj pride, mu velí sodnik: „Čemu se žalostiš? drevó je bilo že tukaj in je popričalo, da si res pod njim stricu mošnjo polno denarjev izročil“.

Mladeneč misli, da se je čudo zgodilo. Starec pa, misleč, da se sodnik meša, zareži: „Kako drevó je bilo tukaj in je pričalo? ali ste —?“ Sodnik pa mu preseka besedo rekoč: „Da, da, drevó je popričalo, da je res, kar mladeneč govori. Ko bi ti ne bil sinovec res denarjev pod nekim drevesom izročil, kako bi bil ti mogel vediti, katero drevó mislim, ko sim te vprašal: ali je sinovec zdaj že pri tistem drevesu.“

Samogoltni starec vidi, da se je v sodnikovo, bistroumno nastavljenost zadržati, umolkne, in poverne sinovcu mošnjo z denarji vred.

(*Dva kmeta pri zdravniku.*) Slovašk in madžarsk kmet se snideta pri zdravniku. Slovaka je noga bolela, Madžarja tudi. Dokler ni nehal zdravnik Slovaku bolne noge dergniti, je ta prevelike bolečine vpil, da je bilo strah. Nato začne zdravnik nogo Madžarju dergniti. Revni Slovak se napravlja stanico zapustiti, ter misli: tolike bolečine sim terpel, ko je meni nogo dergnil; zdaj naj pa še Madžarja javkati poslušam. Ali glej, Madžar moško tobak puha in ne piskne. Slovak se mu ne more načuditi, ter ga odhajaje popraša: kako da je dergnjenje, ki je njemu toliko bolečin prizadevalo, tako lahko terpel? „Eb-adta!“ *) pravi Madžar, misliš li, da sim jaz tako neumen kot ti? Jaz sim mu dal zdravo nogo dergniti, ne pa bolne“.

(*Cesar Napoleon in farovška kuharica.*) Cesar Napoleon je bil svoje dni prepovedal vsako blago, ki ga niso v deželi pridelovali; kolikor je pa bilo tacihi pridelkov že v deželi, bi jih bili morali po njegovem ukazu sožgati. Nekega dne potem memo farovža jahaje zavoha kavin (kafetov) duh. Konja zvunaj pustivši stopi v farovž in vidi kuharico na ognjišču v ponvi kavo žgati. — „Kaj delaš?“ — „Ravnam“, odgovori bistroumna kuharica, po ukazu presvetlega cesarja, žgem prepovedano blago“. — Napoleonu je ta odgovor tako dopadel, da je posebno dovoljenje dodelil, da smejo v tem farovžu tudi v prihodnje kavo piti.

Slovanski popotnik.

Spisuje Fr. Cegnar.

* Ban Jelačić je šolskemu vodstvu v Zagrebu dopis poslal, v katerem ga opominja, da naj preskerbí potrebne šolske bukve ali izvirne ali iz družih jezikov predstavljene. Ban je vsacemu, ki do konca perve polovice kako dobro šolsko knjigo zloži, plačilo iz deželne denarnice obljubil. Učitelji so se zavolj tega v posvetovanje zbrali in vse predmete, ki so zaučenje predpisani, med sabo razdelili in se zavezali, potrebne knjige naj dalje do omenjene dobe sestaviti.

* Čitanka gosp. Vebera, od ministerstva za spodnji gimnazij namenjena, se ravno na Dunaji tiska in že je 15 pol iz tiska prišlo; celo delo bo obseglo kacihi 20 pol. Tudi gerška slovnica, predstavljena po prof. Macunu je ministerstvo za šolsko knjigo poterdilo, ki bo skoraj v natis dana.

* Gosp. prof. Macun je spisal knjižico v krasoslovju z dodanim pregledom najizverstniših pesnikov gerških, rimskih, romanskih (talianskih, francoskih, španjolskih in portugijskih) angleških, nemških in sla-

*) Po madžarsko pomeni: pes te je dal! ali pasja nega!

se vbrani dotika podnebniga zraka (ljufta) in skisanje mošta; ogeljno-kisli gas pa, ki kipi iz vrelega mošta, pritiska, se nabiraje v posodi, na notrajno plat vode, gré pri vratu vùn, vzdigne pokrov *E*, in zbeži brez da bi se posoda odperla.

Da je od časa do časa potreba vodo, kolikor je je spuhlo, vnovič napolniti, vsak sam lahko spozná iz tega, kar smo dosedaj rekli.

Tako pripravljena posoda mora na gorkim stati, in scer za 24 stopnjic po Romirjevem gorkomeru, da majhna mervica mošta hitrejši in gotovši vreti začne.

V ta namen naj se postavi posoda na zakurjeno in s peskam enmalo posuto peč, ali na ognjiše, ali v peč, kjer so ravno kruh pekli. Tako bo začel mošt večidel že v malo urah vreti.

Je mošt nekoliko ur popolnoma dobro vrél, kar se vidi na ogeljno-kislim gasu, ki vùn puhti, in na vodi, se mora posoda na mesto postaviti, ki ni tako vroče, in pol manj gorko (10 do 12 stopnjic gorkote), — tu bo po lastnosti mošta 6 ali 8 dni tiho vrél.

Da se vino, brez posode pri vratu odmašiti, pokusiti zamore, kakošno je, je pipica pri čerki *F* napravljena.

Ker se pri ti napravi le malo vina spuhí, se za navadno tudi vina za zalivanje ne potrebuje; za potrebo se palahko napravi v ravno tacih pa celó majhnih steklenicah.

Vsak lončar zamore to posodo narediti, če se mu obraz in popis omenjene posode naznani.

Ruprehtovo novo zdravilo
zoper čerm ali vrančni prisad (Milzbrand),
in povabilo zdravnikom in kmetovavcam: naj
ga poskusijo in skušnje razglasijo.

(Konec.)

Ravno tako se tudi konji ozdravljajo: Žbetam do pol leta se daje po 10 kaplic, od pol leta do leta 10 do 20, od eniga do 2 leti 20 do 30, od dvéh do štirih let 40 do 60, čez 4 leta starim pa 60 do 80 kaplic v 2 do 3 kozarčkih merzle vode ali z reženo moko v svalkih, v začetku vsacih 5 do 10 minut skozi eno ali dvě uri, dokler bolezin ne odjenja. Scer je tudi vunanje ozdravljanje in brizgljanje (klištranje) ravno tako, kakor je bilo pri goveji živini rečeno.

Včasih se ta bolezin prikaže v podobi toposti (Typhus), ali se začne z znamnji, kakor da bi konja klalo (s koliko), ali z znamnji tišavke (Dummkoller), — vselej pomaga to ozdravljanje. Nikdar naj se kri ne puša, ker je pušanje zlo škodljivo.

Če je eno ali več živinčet za čermam ali vrančnim prisadam pocepalo, naj se živini, ki je bila z mervto skupaj ali ki je v enacih okolnostih živela, začne omenjeno zdravilo dajati, da se bolezin odverne.

V ta namen se daje govedam in konjem gori omenjena mera Ruprehtoviga zdravila na dan enkrat, ali če se je bolj bolezní bati, dvakrat.

Jagnetam do eniga leta naj se da 10 do 20 kaplic, ovcam in ovnam pa po starosti 20, 30 do 40 kaplic na ravno tako vižo.

Vselej se mora pa ta salmiakovec na imenovani meri vode dajati in nikdar brez vode, zakaj salmiakovec je ojstra, razjedljiva tekočina, ako se z vodo ne zmeša in stanjša.

Kadar se pa živina z Ruprehtovim zdravilom ozdravlja, se morajo opustiti vse druge zdra-

vila; takrat se ne smé živini ne solí, ne kisa, ne družih kislín dajati, tudi pušati ne.

Le kdor se na tanjko ravná po predpisu, bo srečno ozdravljaj in scer tako, da se bo čudil nad posebno zdravilno močjo košenilniga salmiakovca.

Dr. Rupreht pravi v razglasu svojiga zdravila, da je iz začetka čisti salmiakovec poskušal in da se mu je tako dobro poterdil, da ravno njemu narveči zdravilno moč pripisuje; pozneje še le je začel košenilio pridevati, in ker je vidil, da je zdravilno moč salmiakovca košenilia še bolj povikšala, je napravil to zmes, ktera že sloví v ondašnjih krajih za gotovo zdravilo zoper vse tiste bolezni, ki zlasti ob vročini poleti, pa tudi v družih letinskih časih večidel nanaglama živino napadajo, v pokvarjeni gosti iz černikervi obstoje in se zato čerm imenujejo, navadno pa tudi bolezin na vranici, vrančnica, slezenica ali vrančni prisad, ker je večkrat (pa ne vselej) vranca ali slezena take černe kervi polna.

Tako govori dr. Rupreht v svojim priporočilu od tega noviga zdravila.

Vodstvo kmetijskiga društva v Bedri še pristavi, da je poprašalo mnogo kmetovavcov, ki so Ruprehtovo zdravilo pri svoji živini rabili: kako se je obneslo, in da je od vsih strani zvedilo veliko hvalo omenjeniga zdravila. Iz Mansfeldske okolice je poterdilo 25 kmetovavcov čudovito zdravilno moč košenilniga salmiakovca. —

Mi pristavimo temu priporočilu tole: Salmiakovec je eno nar krepkejših zdravil, ki jih zdravniki poznamo; njegova moč na čutnice, kervne žile in kri itd. je dobro znana; tudi je poterjena zoper živalske strupe in zoper tisto pokvarjenje kervi, ki izvira iz pruske kisline (Cyanwasserstoff-säure). Vse to je že davno znano, in ker čerm obstoji v nekako enakim pokvaru kervi, smemo misliti, da Ruprehtovo zdravilo zamore pomagati v imenovanih boleznih.

Ali je pa nezmerna hvala zares pravična, ali je to zdravilo zares tako gotovo, kakor se razglasuje, morajo skušnje tudi pri nas še le dokazati.

Bog daj, da bi se Ruprehtovo zdravilo skozi in skozi poterdilo, ker po njem bi si pridobili zlatiga denarja vredno pomoč v eni nar hujših in nar navadnih živinskih boleznih.

Zdravniki po deželi in umni kmetovavci, ki si upate spoznati čerm (Milzbrand), poskusite Ruprehtovo zdravilo in naznanite nam po tem, kar boste zvedili. Tudi mi bomo poskusili in skušnje naznanili.

Opomnimo poslednjič le tiste, ki niso zdravniki, da salmiakovec zgíne na zraku kakor kafra; steklenica mora tedaj vedno terdno zamašena biti; če ne, pride zdravilo ob moč, in po tem pomagati ne more.

Življenje slavnih Slovanov.

III.

Ivan Gundulić.

Ivan *), sin grajščaka Franca Gundulića, se je rodil 8. januarja 1588 v Dalmatinskem, zdaj našem cesarju podložnem mestu Dubrovniku ali bolj po naše Dobrovniku **), v katerem mestu so učeni moške, dokler je bilo samo za-se, veliko imenitnih bukev v južno-slovanskem, to je horvaško-serbskem

*) Ivan ali Janez.

**) Ragusa (izreci Ragúza).